

[לדברי רבי מאיר (לעיל מג), האוכל שיאור לוקה ארבעים, שסובר 'חמץ נוקשה' באזהרה. ורבי יהודה פוטר שאינו ממש 'חמץ', או אפשר שפוטר מספק. ע' חולין כג:].
שיאור דרבי מאיר, דהיינו בצק שהכסיפו פניו – לרבי יהודה, נותנו לפני כלבו. ואולם אסור באכילה מדרבנן (עפ"י גמרא שם ותוס').
ע' פרטים נוספים לעיל מג].

סידוק – הוא חימוץ גמור. לרבי מאיר – כקרני חגבים [שאינן לך כל סדק וסדק מלמעלה שאין לו כמה סדקים מלמטה. רבא]. לרבי יהודה – שנתערבו סדקים זה בזה. האוכל את הסידוק – חייב כרת.
א. הרי"ף והרמב"ם (ה,יג) פסקו הלכה כרבי מאיר בסימני סידוק ושיאור, משום ששנינו דבריו במשנה בלשון 'חכמים'. וכתב הרמב"ם, אף אם שהה הבצק עד שמשמיע קול בומן שאדם מכה בידו עליו – כבר החמיץ וישרף מיד.
ויש מי שכתב שאפילו תפיחה גמורה של הבצק, בלא סידוק ובלא הכספה – חמץ הוא [ושאמרו 'תפה – תלטוש בצונן', בתחילת התפיחה אמרו] (עפ"י מאירי מה).
ב. לענין חיוב מלקות על אכילת שיאור, הלכה כרבי יהודה לפטור. (וע' באריכות בחזו"א י"ד ריד לדף כג:).

דף מט

צב. א. י"ד שחל להיות בשבת, מתי מבערים את החמץ?

ב. מי שיצא את ביתו ב"ד בניסן, לדבר הרשות או לדבר המצוה, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו – מה יעשה?
א. ארבעה עשר שחל להיות בשבת; לדברי רבי מאיר מבערים הכל מלפני השבת (חוץ מכדי אכילתו לשבת. רש"י ועוד). וחכמים אומרים: מבערים בזמנו. וכן מסר רבי אלעזר ברבי צדוק בשם אביו שנהג כן כששבת בבית רבן גמליאל.

התרומה שאין לה אוכלים מרובים ואי אפשר להאכילה לבהמה, אמר רבי אלעזר בר' צדוק [דלא כרבי מאיר וחכמים, שאינם מחלקים בין חולין לתרומה]: מתבערת מלפני השבת. [וכן מסר רבי אלעזר איש ברתותא משום רבי יהושע. אמרו לו: טהורות לא יישרפו, שמא ימצאו להם אוכלים. אמר להם: כבר בקשו ולא מצאו. אמרו, לא זוו משם עד שקבעו הלכה כרבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא. לעיל יג].

א. יש מן הראשונים שפרשו – שלא כשאר הראשונים – שלרבי מאיר מבער הכל מלפני השבת ולא ישייר חמץ לשבת. ולחכמים משייר מוזן שתי סעודות והשאר מבער לפני השבת (עפ"י רבנו אפרים, ריצ"ג, הובא בהשגות הראב"ד על המאור פ"ק; ב"י תמד בדעת הרי"ף).

ב. להלכה, הרמב"ם ועוד פוסקים נקטו כרבי מאיר (שכן מפרש דברי רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא (יג) שפסקו הלכה כמותו). [וכתבו הפוסקים שטוב לבער באותה שעה שמבערים בכל שנה, הגם שמן הדין יכול לבער כל היום – כדי שלא יטעו מן העם לשנה הבאה (עפ"י מרדכי ספ"א – הנהגת רש"י; או"ח תמד, ב)]. ויש מי שפסק שמבער הכל ואין משייר כלום לשבת (רבנו אפרים, מובא בעיטור ח"ב ומוזכר במאירי – כפירוש הנ"ל בדברי ר"מ).

והרז"ה פסק מן הדין כחכמים, שמבערים הכל בזמנו בשבת, על ידי הטלה לים וכדו'. אלא שנהגו העם לבער הכל לפני השבת ומשיירים מוזן שתי סעודות.

ג. נשתיירה אצלו תרומה עד שעה חמשית בשבת – יאכילה לכלבי כהנים. ואם לאו; כתב רש"י (יג). שיבטל בלבו. וצריך לכפות עליה כלי עד מוצאי יום טוב, ומבערה בחולו של מועד (רי"א ז').

וכתבו פוסקים שיכול לומר לנכרי להשליך החמץ בנהר וכד' אף לאחר זמן איסורו שנאסר בטלטול (פרי מגדים, מובא במשנ"ב תמד סקכ"א).

ב. ההולך לדבר מצוה, כגון לשחוט את פסחו ולמול את בנו (או למול אחרים. באה"ל תמד, ז), וכן לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו [לרבי יוסי, הן הסעודה הראשונה הן השניה שעושים בשעת שיגור סבלונות. ולרבי יהודה – רק הראשונה מצוה אבל השניה רשות. כן שנו בבבלי. וכן אמר רב חסדא], ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו; אם יכול לחזור ולבער ולשוב למצוותו – יחזור ויבער. ואם לאו – מבטלו בלבד. יצא לענין שיש בו פיקוח נפש – יבטל בלבד ולא יחזור, אפילו יש לו שהות (מפני שמהתורה די בביטול. רש"י).

יצא לדבר הרשות – יחזור מיד.

א. בכלל דבר מצוה, כגון שהולך לקנות שביתה במקום שממנו יוכל לילך למחר לדבר מצוה (עפ"י רש"י).

היה הולך ללמוד תורה – דינו כהולך לדבר הרשות, וצריך לחזור ולבער, מפני שמצות הביעור עוברת ותלמוד תורה אינו מתבטל לגמרי, שיוכל ללמוד אחר כך (עפ"י רא"ש, מהירושלמי; טור ומג"א תמד ועוד. ונראה לכאורה שה"ה כשהוא באמצע הלימוד חוזר. ולכן פרש"י (ז). שמפני אימת כבוד רבו אינו יכול לקום וליילך, הא משום הלימוד עצמו לא. וע' שעה"צ תמד, לא).

היה הולך להצלת ממוך, כגון שנהר שוטף את רכושו או רכוש ישראל אחר – נראה שמבטלו ואין צריך לחזור. ויתכן שאפילו אם יש שהות לחזור ולהציל, הקלו חכמים לסמוך על הביטול בכגון זה. וצ"ע (עפ"י באור הלכה תמד, ז).

ב. מדובר קודם זמן איסורו אבל לאחר זמן איסורו אין מועיל ביטול, הלכך בכל אופן צריך לחזור ולבער (עפ"י רמב"ם ג, ט ועוד). וכתב מגן אברהם (תמד. והובא במשנ"ב. וע"ש בשער הציון), אעפ"י שעל ידי כך יתבטל ממצות מילה בזמנו, עשה ד'תשביתו' חמור יותר שהרי עובר עליו בכל שעה ושעה. מלבד בעוסק במת במצוה, אינו מפסיק אפילו בפסח עצמו, ואפילו יוכל לקברו אחר כן בו ביום – שגדול כבוד הבריות כזה שדוחה כל המצות שבתורה בשב ואל תעשה. ובהולך להציל נפשות, לא יחזור אפילו אינו יכול לבטל החמץ, ואעפ"י שיש שהות – משום חומר סכנת נפשות (עפ"י כסף משנה). יש אומרים, דוקא אם מסופק שמא לא יוכל אחר כך להציל (עפ"י מג"א והגר"ז), אבל הרבה אחרונים אומרים אפילו אם ברי לו שיוכל אחר כך להציל לא יחזור שמא יטרד בינתים ולא יוכל להציל (מובא במשנ"ב סק"ל).

ג. יש להסתפק במקום שלא הצריכוהו ביעור, מה דין החמץ לאחר הפסח (עפ"י צפנת פענח הל' חמץ א, ד).

עד כמה הוא חוזר; רבי מאיר אומר: בכביצה [כטומאתו]. וכן דעת חכמים. רבי יהודה אומר: בכזית [כאיסורו]. רבי נתן אומר כשתי ביצים, ולא הודו לו חכמים (ג).

הלכה בכביצה (רמב"ם ג, ט; או"ח תמד, ז). וכשהוא בזמן איסורו ולא ביטל, חוזר בכזית – שהרי מצווה לבערו מהתורה, אבל בפחות מכזית אינו חוזר (עפ"י מג"א סק"ד). וצ"ע לאותן שיטות שאף בפחות מכזית אסור מהתורה, משום 'חצי שיעור'.

צג. א. נישואי בת כהן לישראל – האם זיווגם עולה יפה?

ב. אלו דברים נאמרו בסוגיא בשבח תלמיד חכם ובהנהגתו בשמירת כבודו?

ג. אלו דברים נאמרו בגנות עם הארץ ובהנהגה עמו? שמ

א. אמר רבי יוחנן: בת כהן לישראל – אין זיווגם עולה יפה. אמר רב חסדא: או אלמנה או גרושה או זרע אין לה (ובת כהן כי תהיה לאיש זר... וסמוך לו ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה זרע אין לה...). במתניתא שנו: קוברת או קוברתו (במהרה. רמב"ם – איסורי ביאה כא, לא), או מביאתו לידי עניות. עוד אמר רבי יוחנן, סעודת נישואיהם אינה בגדר 'סעודת מצוה' שתלמיד חכם רשאי להנות ממנה. מאידך אמר רבי יוחנן: הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן. ופרשו: לא קשיא, זה בתלמיד חכם זה בעם הארץ (שגנאי הוא לו לאהרן שידבק הלה בזרעו, לכך נענש). וסיפרו על רבי יהושע שנשא כהנת ונחלש, אמר: אין נוה לו לאהרן שאדבק בזרעו, שיהיה לו חתן כמוני. רב אידי בר אבין נשא כהן ויצאו ממנו שני בנים סמוכים – רב ששת ורבי יהושע. אמר רב פפא: אם לא שנשאתי כהנת, לא הייתי מתעשר. אמר רב כהנא: אם לא שנשאתי כהן – לא גליתי ממקומי בעל כרחי. א. רש"י במקום אחר (יבמות פד) הביא מגמרא פסחים שסעודת נישואי בת ישראל לכהן נחשבת סעודת הרשות (וכן כתבו בתוס' ישנים וריטב"א שם). וכנראה גרסתם בגמרא היתה שונה. ואולם הרמב"ם והשלחן-ערוך לא הביאו כלל שמצוה על כהן לישא כהנת רק לאידך גיסא, ישראל עם הארץ אין לו לישא בת כהן כנ"ל. ב. יתכן שכהן חלל דינו כישראל, וכשהוא עם הארץ אין לו לישא בת כהן כשרה (עפ"י ערוך לנר ועוד, יבמות שם).

ב. רבי שמעון אומר: כל סעודה שאינה של מצוה, אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה.

[אמר רבי יצחק: כל הנהגה מסעודת הרשות – לסוף גולה...].

שנו חכמים: כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום – סוף מחריב את ביתו, ומאלמן את אשתו (שמבקש לימודו וגולה לצורך מזונות והרי אשתו באלמנות חיות. רש"י) ומייתם את גזוליו, ותלמודו משתכח ממנו (שאינו עסוק לחזור עליו), ומחלוקות רבות באות עליו (מחמת ששכח תלמודו, או הקפות שמקיף לצורך סעודותיו), ודבריו אינם נשמעים, ומחלל שם שמים ושם רבו ושם אביו, וגורם שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל דורות [שיהיו נקראים לגנאי: בן מחמם התנורים, בן המרקד בין החביות (כדרך הליצנים שמשחקים בחנויות להשקותם בשכרם), בן מלחך הפנכות, בן המקפל-ורובץ (כדרך המשתכרים שאינם מספיקים לילך לביתם ולשכב על מיטתם אלא מקפלים לבושים תחתם וישנים)].

כשהחכם אוכל מעט זה הראוי לו, לא יאכלנו אלא בביתו על שולחנו, ולא יאכל בחנות ולא בשוק אלא מפני צורך גדול, כדי שלא יתגנה בפני הבריות, ולא יאכל אצל עמי הארץ ולא על אותן השלחנות המלאים קיא צואה, ולא ירבה סעודותיו בכל מקום ואפילו עם החכמים, ולא יאכל בסעודות שיש בהן קיבוץ הרבה. ואין ראוי לו לאכול אלא בסעודה של מצוה בלבד... (רמב"ם הל' דעות ה, ב).

לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, שאם מת או גולה – מובטח לו שבניו תלמידי חכמים (וכן ישיא בתו לתלמיד חכם שאין דבר מגונה ולא מריבה בביתו של תלמיד חכם. רמב"ם הל' איסורי ביאה סוף פרק כא), ואל ישא בת עם הארץ, שאם מת או גולה – בניו עמי הארץ (שאינן יודעות כתר התורה. רמב"ם שם).

לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח; וישיא בתו לתלמיד חכם – משל לענבי הגפן בענבי הגפן, דבר נאה ומתקבל. ולא ישא בת עם הארץ, משל לענבי הגפן בענבי הסנה, דבר כעור ואינו מתקבל. [לא מצא בת תלמיד חכם, ישא בת גדולי הדור (-) אנשי מעשה וצדיקים. רש"י]. לא מצא בת גדולי הדור, ישא בת ראשי כנסיות. לא מצא בת ראשי כנסיות, ישא בת גבאי צדקה. לא מצא בת גבאי צדקה, ישא בת מלמדי תינוקות].

מסופר על רב יוסף בנו של רבי יהושע בן לוי שחלה ופרחה רוחו, וכשחזר לעולם הזה ונשאל מה ראה, אמר: עולם הפוך ראיתי; עליגים (- עשירים וחשובים ואינם טובים למקום) למטה ותחתונים למעלה. וכששאלו אביו: אנחנו, תלמידי חכמים, היכן מקומנו שם? אמר: כמו שאנו כאן, כך אנו נמצאים שם.

ג. כנזכר, הוזהרו חכמים שלא ישא אדם בת עמי הארץ, שאם מת או גולה - יהיו בניו עמי הארץ. והפליגו בגנות הנישואין עם בת עמי הארץ (שאינו מדקדק במצוות. טור, רמ"א אה"ע ב,ו), מפני שהן שקץ ונשותיהן שרץ (שאינן זהירות במצוות), ועל בנותיהן הוא אומר ארור שכב עם כל בהמה. תניא, היה רבי מאיר אומר: כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי, מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים, אף עם הארץ מכה ובוטל ואין לו בושת פנים.

וכן גינו נישואי בת ת"ח לעם הארץ ואמרו שאין זו סעודת מצוה שת"ח רשאי להנות ממנה.
א. אם אומרים בסעודה שירות ותשבחות, הרי זו 'סעודת מצוה' (עפ"י מרדכי; מגן אברהם תרע סק"ד).
ב. יש מי שצדד שסתם עמי הארץ שבזמננו אינם בגדר הזה (עפ"י חות יאיר ע. ואלם המגן-אברהם (טו,א) הביא זאת להלכה).

רבי אומר: עם הארץ אסור לו לאכול בשר (זאת תורת הבהמה והעוף... - כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף...).

אמר רבי אלעזר: עם הארץ, מותר לנוחרו ביום הכיפורים שחל להיות בשבת. אמרו לו תלמידי: אמור 'לשוחטו'. אמר להם: זה טעון ברכה וזה אינו טעון ברכה.

אמר רבי אלעזר: עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך - על חייו לא חס (שהרי נאמר כי הוא חייך וארך ימיו) על חיי חבירו לא כל שכן.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: עם הארץ מותר לקורעו כדג. אמר רבי שמואל בר יצחק: ומגבו.

הרבה עניני 'עם הארץ' יש, כמבואר במקום אחר, וכאן מדובר במכיר וכופר להכעיס שהריגתו נחשבת פיקוח נפש, שהוא לסטם וחשוד על שפיכות דמים, לכך מותר להורגו (עפ"י תוס'). ויש מפרשים גוזמא בעלמא (ר"ן).

ששה דברים נאמרו בעמי הארץ: אין מוסרים להם עדות, ואין מקבלים ממנו עדות, ואין מגלים להם סוד, ואין ממנים אותם אפוטרופוס על היתומים, ולא על קופה של צדקה, ואין מתלויים עמהם בדרך. ויש אומרים: אף אין מכריזים על אבידתו (אבל אם בעליה לפנינו ודורשה - מחזיר לו. ר"ן. וע' קוב"ש). ותנא קמא - פעמים שיוצא ממנו זרע טוב ואוכל ממנו, לכך מכריזים על אבדתו (וכן הלכה. ר"ף).

עתה נוהגים לקבל עדות מעם הארץ, כרבי יוסי. (תוס', עפ"י חגיגה כב. וכן כתב רש"י שם). ומדובר בעם הארץ שישנו בדרך ארץ ובמצוות, ואף חכמים לא אסרו אלא לכתחילה. ואולם הרי"ף מפרש בעם הארץ שאינו בדרך ארץ ובמצוות ופסול אף בדיעבד, אבל ע"ה שישנו בד"א ובמצוות - מקבלים (עפ"י ר"ן).

ולענין העמדתו לאפוטרופוס על יתומים, יש אומרים דוקא אם אינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ. וי"א אפילו ישנו בדרך ארץ ובמצוות אין להעמידו שמא יורה התר לעצמו שלוקח שכר טרחו (ע' מגיד משנה נחלות י,ו).

ולענין גבאי צדקה, כתבו אחרונים שבזמן הזה לא נהגו להקפיד שיהא תלמיד חכם אלא די שיהא ישר וחכם בהנהגת הגבאות (ע' ב"י ופרישה יו"ד רמט. וע' פיה"מ לרמב"ם טהרות ז,ו ובתפארת ישראל).